

Ziya Gökalp'in İlk Yazıları

Doç. Dr. Cavit Orhan Tütengil

25 Ekim 1924'te İstanbul'da ölen Ziya Gökalp, ertesi gün büyük bir törenle Sultan Mahmut Türbesi mezarlığına gömülmüştü. Böylece 1876 - 1924 yılları arasına sığan bir ömür, Birinci Meşrutiyetin ilânı ile başlayıp Cumhuriyetin birinci yıldönümüne 4 gün kala Türkiye'nin ilim, fikir ve siyaset sahnesinden ayrılmış oluyordu.

Ziya Gökalp adı İkinci Meşrutiyet yıllarında, özellikle Diyarbakır'dan Selâniğe geçmesiyle yaygınlık kazanır. İttihat ve Terakki Fırkasının iktidar yıllarında İstanbul Dârülfünununun İctimaiyat Müderrisi olarak, Türk fikir hayatının belli başlı mihrak noktalarından biri halini alır. İngilizler tarafından sürgün edildiği Malta zindanından dönüşte katıldığı Millî Kurtuluş Hareketi içinde Cumhuriyet Türkiye'sinin ideologu hüviyetini kazanır. Ziya Gökalp'm en büyük çabasının, Tanzimattan bu yana Türkiye'de karşılaştığımız çeşitli fikir akımlarını, mantıkçı ve tasnifçi zekâsıyla bir terkibe kavuşturmak olduğunu söyleyebiliriz. Bu terkip-te, onun fikir dünyasının, romantik ve realist kelimeleriyle ifade edebileceğimiz iki yanı, başka bir deyişle, Türk tarihinin Mustafa Kemal hareketi içinde gerçekleştirilmesini istediği özlemleri ile yurt gerçekleri birbiriyle kaynaşır. Zaman ve çevre şartlarının geniş ölçüde etkisi altında kalan bu terkinin oluş halindeki bir Ziya Gökalp'ı ortaya koyduğunu söylemek yerinde olur.

Ölümünden 40 yıl sonra Ziya Gökalp'm fikir dünyasının bazı unsurları Türkiye için hâlâ bir özlem olmak niteliğini taşıırken, bir kısmı gerçekleşerek hayatımıza karışmış, bazı düşünceleri de değişen şartlar içinde hayatın gerisinde kalmıştır. Öte yandan, sistem farkından doğan hücumların yanı sıra, yanlış yorumların da Ziya Gökalp'm karşısına çıktığı görülmektedir. Bu karşı çıkmalara rağmen Ziya Gökalp'ı fikir hayatımız için önemli kılan onun idealist

şahsiyeti, sosyoloji ilmine dayanan görüşleri ve yurt meseleleri karşısındaki vazife adamı tutumudur. Türkiye'deki oluşların köklerini araştıranlar için Ziya Gökalp'ın fikir dünyasını incelemek, yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da kaçınılmaz bir çalışma olmuştur. Bize kalırsa, Ziya Gökalp'ı önemli yapan yanlardan biri de budur.

*
**

Birkaç çizgi ile Ziya Gökalp'ın mânasını ve değerini ortaya koyduktan sonra, fikir adamımızın ilk yazıları üzerinde durmak istiyoruz. Her fikir adamı gibi Ziya Gökalp için de ilk yazıları, fikir dünyasına açılan cephesini ve ileriki yıllarda gelişip yeşerecek olan fikir tohumlarını ortaya koyar. Ziya Gökalp'ın kişiliğini iyice anlayabilmemiz için ilk yazıları üzerine eğilmemiz şarttır.

Ziya Gökalp'ın yazı hayatının ilk dönemi 1895 yılından, Selâ-nige gitmek üzere Diyarbakır'dan ayrıldığı 1909 Eylülüne kadar sürer. Bu dönemin en büyük özelliği, İstanbul'da Baytar Okulunda geçen öğrencilik ve Taşkışla'da geçen hapis yılları bir yana, doğduğu şehir olan Diyarbakır'da geçen yılları kuşatmasıdır. Burada sözkonusu edeceğimiz ve Londra'da yayınlanan ilk yazısı dışında kalan bütün yazıları ve manzumeleri, 1904 - 1908 yılları arasında *Diyarbakır* gazetesinde, 1909 yılında, Diyarbakır'da yayınlanan *Peyman* gazetesinde yer alır. Bu arada ilk kitapçığı olan «*Şakî İbrahim Destanı*» da 1908'de Diyarbakır'da yayınlanır.

Ziya Gökalp'ın ilk yazısının Londra'da yayınlanmış olması insana ilk bakışta şaşırtıcı görünebilir. Fakat Türkiye dışındaki ilk Türk gazetesinin Yeni Osmanlılar Cemiyetinin fikir organı olarak 1867 yılında Londra'da yayınlanan *Muhbir* gazetesi olduğu ve bu ilk adımı başka gazetelerin takip ettiği düşünülecek olursa, Ziya Gökalp'ın ilk yazısının neden Londra'da yayınlanmış olduğu anlaşılabilir.

Ali Şefkati Beyin ilk sayısını 1879'da Napoli'de yayınlayıp sonra Cenevre'ye ve oradan da Londra'ya taşıdığı *İstikbal* gazetesi, *Muhbir* gazetesinin geleneğini devam ettiren muhalif bir basın organıydı. Ziya Gökalp'ın ilk yazısı bu gazetenin 23 Eylül 1895 tarihli 31. sayısındadır. *Cumhuriyet* gazetesindeki yazımızda¹ aslına da-

1) Bk. : Cumhuriyet, Yayınlanan ilk yazısı, 26 Ekim 1964, s. 5.

yanarak tam metnini verdiğimiz bu manzume, *İstikbal* okuyucularına «on altı yaşında bir hürriyetperestin mahsulü teessüratı» olarak sunulmaktadır. Sözü edilen genç hürriyetsever Ziya Gökalp'tır.

*Osmanlılar niçin durakım böyle kahr ile
Mevdudur bize bugün namusu milletin*

mısraları, Ziya Gökalp'ın yurt sorunları karşısında duyduğu sorumluluğun ilk belirtisidir.

*
**

1904 yılından itibaren *Diyarbakır* gazetesinde yayınlanan yazılarında² çocukluk anıları, Diyarbakır şehrine ve meselelerine ait tasvirlerle işaretler yer alır. «Bu nehri mübârek» diye anlattığı Dicle, onun Mardin Kapısından Silvan Köprüsüne kadar yaptığı gezintilerinde dert arkadaşı olur. Doğduğu şehrin meselelerinden hareketle yurt gerçeklerine ve Osmanlı İmparatorluğunun meselelerine yöneldiği dikkate çarpar. Bu arada iktisadî meselelere karşı duyduğu yakın ilgi gözden kaçmaz. «Dişten artmaz, işten artar» adlı makalesi bugün de tazeliğinden birşey yitirmemiştir. Ziya Gökalp bu yazısında şunları söyler :

«Atalardan kalma nasihatler arasında bazı atılacak sözler de vardır. Bunlardan doğruları kulaklarımıza küpe olmalı. Fakat yanlış olanlarını doğrultmak da boynumuzun borcudur.

Kocaman ciltlere sığdıramıyan iktisat ilmini hikmet-ül-âvam, bu dört kelimeye sığdırıyor : İşten artmaz, dişten artar.

Asırlardan beri düstûr-u hareket olan bu atalar sözünü büsbütün çürütmek niyetinde değilim. En yanlış sözlerde bile bir hakikat bulunabilir. Yalnız bu gibi eksik hakikatleri tamamlamak iktiza eder.

Bu sâniha-i mazbuta bize tasarruf kaidesini tavsiye ediyor. Bu öğüdü can kulağıyla dinlersek fena olmaz. Fakat iktisadın yalnız tasarruftan ibaret olmadığını da hatırlamak lâzımdır».

2) Diyarbakır gazetelerinde yayınlanan yazıları için Bk. : C. O. Tüten-gül, Ziya Gökalp Üzerine Notlar, İstanbul 1964, s. 11-14 (Varlık Yayınları)

Mübrem ihtiyaçlardan para esirgemenin tasarruf değil divâne-lik olduğunu, böylece sıhhatin elden çıkacağını söyleyen Ziya Gökalp için «iktisat tasarruftan ibaret değildir». Ona göre, «asıl bilinmesi lâzım gelen» şu sorunun cevabıdır : «... kazancı çoğaltmak için ne suretle çalışmalı?» Önce tarım hayatı ve meseleleri üzerinde bu açıdan duran sosyologumuz şu sonuca varır : «Madem ki çok satmak ucuz satmağa mütevakkıftır; madem ki ucuz satmak ucuz istihsal etmeğe bağlıdır, az masrafla çok mahsul almak için tedbirler düşünelim».

Ziya Gökalp'a göre bu tedbirlerin «başlıcaları makineler ile şirketlerdir».

«Makineler az emekle çok iş gören cansız amelelerdir. Şirketler az sermaye ile büyük teşebbüslere giren mânevi şahıslardır».

Avrupa malları ile rekabetin tek şartı olarak tarımda olduğu kadar çeşitli zenaatlarda da yeni makineleri şart koşan Ziya Gökalp bu konuda Devlete de ödevler düştüğünü, Ziraat Bankasının taksitle tarım alet ve makinelerini satmasını, bozulan makinelerin meccanen tamiri için makinist ve kullanılmasının öğretilmesi için de «ziraat muallimi» gerektiğini yazar.

Aynı gazetede yayınlanan bir başka yazısında da şöyle der :

«İstihlâkin faidesi şahsına ait ise de anın neticesi olan istihsalın menfaati devlet ve memlekete aittir. O halde çok çalışmamak, çok sarfetmemek kanaat-i hakîkiyye değildir.

Çok çalışıp çok kazanmak efradı beşer için bir vazifedir. Çünkü her ferdin devlet ve memleketine hizmeti miktar-ı sâinine müsavidir»³.

*
**

Görülüyor ki Ziya Gökalp daha sonraki yazılarında olgunlaşacak olan millî iktisat, sanayileşme ve devletin iktisadî hayata yardım ve müdahalesi fikirlerine temel teşkil eden düşüncelerine ilk makalelerinde yer vermektedir.

3) Diyarbakir ve Peyman gazetelerinde yayınlanan yazılarının metinleri için Bk. : Ş. Beysanoğlu, Doğumunun 80. Yıldönümü Münasebetiyle Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı, İstanbul 1956, 175 s. Ziya Gökalp'ın daha sonraki yazılarında yer verdiği iktisadî görüşleri bir araştırmaya konu olmuştur. Bk. : Osman Tolga, Ziya Gökalp ve İktisadî Fikirleri, İstanbul 1949, 40 s. (İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü Yayını, Sayı 14).

Ziya Gökalp'in ilk yazıları arasında, 1908 yılında Diyarbakır'da yayınladığı «Şakî İbrahim Destanı» adlı kitapçık da önemli bir yer alır. Taşbasması ile yayımlandıktan sonra tamamen kaybolan ve bu sebeple de 1953 yılında, kardeşi rahmetli Nihat Gökalp'in notları ile tarafımızdan yayınlanıncaya kadar bütünü ile bilinmeyen bu destan⁴ Diyarbakır çevresindeki Milli aşireti reisi İbrahim Paşa'nın talanları, bu soygun olaylarına bir tepki olarak Diyarbakır halkı tarafından telgrafhanenin basılması olayını gün ışığına çıkarmaktadır. Destanın sonuna eklediği «Uhuvvat Şarkısı» adlı manzumesinde Ziya Gökalp'in, bir dinler, mezhepler ve ırklar karışımı halindeki, içinde doğup yaşadığı Diyarbakır şehrinin meselelerini, «Osmanlılık» fikri etrafında nasıl topladığını görmekteyiz. Din ve mezhep ayrılıklarının bir vatanın evlâdı olmaya engel olmadığını anlatan ve kardeşlik fikrini telkin eden bu manzume şudur :

UHUVVET ŞARKISI

*Osmanlıyız kardeşliktir kanunumuz ezeli
Bir milletiz Mihal Gazi ordumuza gireli
Din farkını aramak hepimizin emeli.
Bir vatanın evlâdıyız mezhep bizi ayırmaz
Acem bizi esirgemez, Firenk sizi kayırmaz.*

*Bir toprağın gıdasıdır cismimize kan veren
Bir iklimin havasıdır kanımıza can veren
Bir Allah'tır insanlara İncil ve Kur'an veren
Bir vatanın evlâdıyız mezhep bizi ayırmaz
Acem bizi esirgemez, Firenk sizi kayırmaz.*

*İslâm olan beş vakitte camiine gitmeli
Hristiyan kilisede kulluğuna yetmeli
Din başkadır vatan başka, bunu ayırt etmeli
Bir vatanın evlâdıyız mezhep bizi ayırmaz
Acem bizi esirgemez, Firenk sizi kayırmaz.*

4) Bk. : Şakî İbrahim Destanı, İstanbul 1953, 24 s. (C. O. Tütengil'in «Önsöz» ü, N. Gökalp'in «Notlar» ı ile). Daha sonra tam metin halinde Ş. Bey-sanoğlu'nun 3 sayılı notta anılan kitabında da yer almıştır.

*Gökte, yerde iki hilâl karşılıklı kalacak
 İyilik son galebeyi kötülüğe çalacak
 Bütün dünya kardeşliğe bizden örnek alacak
 Bir vatanın evlâdınız mezhep bizi ayırmaz
 Acem bizi esirgemez, Firenk sizi kayırmaz.*

Yaşamın uhuvvet.

*
 **

Siyasî hayatının olduğu kadar fikir hayatının da yeni bir dönemi olan Selâniğe gitmeden önce, Diyarbakır'da yayımladığı *Peyman* gazetesinde yer alan makale ve şiirleriyle Ziya Gökalp'ın ilk yazıları son bulur. Bu yazılarının göze çarpan ilk özelliği İkinci Meşrutiyetin anlamı üzerinde durması, Diyarbakır çevresinin meselelerine daha derinliğine inerek olayları tarihî bir perspektiften görmeğe koyulmasıdır. Sosyoloji tarihimizin büyük sosyologunu haber veren tahlilleri Peyman'daki bu yazılarında izlemek mümkündür.

Ziya Gökalp'a göre «10 Temmuz yalnız *Hürriyet*, *Müsavat*, *Uhuvvet* bayramı değildir». İkinci Meşrutiyetin ilânında fikir adamımız «*Vahdet-i Millîye*» diye adlandırdığı «Millî birlik» e doğru atılmış bir adım görür. «Hürriyetin Membalarına Doğru» adlı yazısı şu cümle ile sona erer : «O halde ehl-i islâmın ibadetten sonra en büyük şiarı hürriyettir». Öte yandan, «Yeni Osmanlılar» adlı makalesinde «Bu genç unsurun Meşrutiyetten sonra iki gayesi daha vardır ki birincisi *İttihad-ı Osmanî*, ikincisi *Terakkî-i medenî* dir» der.

İkinci Meşrutiyet ve ona bağlı kavramların yanı sıra Ziya Gökalp, yakın çevresinin meselelerine gerçekçi bir gözle bakmaktan da geri durmaz. Aşiretler, tarım meseleleri, arazi münazaaları, kültür müesseseleri ile ilgili yazıları bu arada anılabilir. Cahil ve aşiret ahlâkı ile bağlı olan köylünün bir hâmiye ihtiyaç duymasından *köy - ağası*'nın ortaya çıktığını, ince tahlillerle belirtir. Medreselerin ıslahı ve tekkelerin tanzimi üzerinde durur. «Türklük ve Osmanlılık» adlı yazısı Türk tarihinin oluşu içinde *Osmanlılaşmak* konusunu ele alarak, «Osmanlı demek Türk demek değildir» diye son bulur. «Fazilet ve saadet» başlıklı yazısında insanın dünyaya

«yalnız vazife ifası için» geldiğini belirten Ziya Gökalp, «Vazifenin ifası faziletin ruhudur» diyor.

Makalelerinin yanı sıra *Peyman* gazetesinde şiirleri de yayınlanmıştır. Bunlar arasında, günümüzün Kıbrıs meselesini andıran ve

— *Osmanlı neslinin hepsi — olmadan şehid*
Bizden Yunanlılar alamaz, ummasın seni

mısralarını da içine alan *Girit* manzumesi ile, çalışmayı şereflerin en büyüğü olarak gösteren «*Ağa Kimdir?*» adlı şiiri anılmağa değer⁵.

*
**

Kısaca üzerinde durduğumuz Ziya Gökalp'in ilk yazıları, fikir adamımızın oluşundaki önemini yetesiye göstermektedir. Bazı safhalardan geçerek «*Yeni Hayat*» formülünde ve «*Türkçülüğün Esasları*» nda son şekillerini alacak olan düşünceleri, özetlemeğe çalıştığımız temel üzerinde yükselmiştir. Bir program olarak nitelediği «*Turan*» manzumesinden, Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı «Türkçülüğün en büyük adamı» olarak görüp, imkânlar ve gerçekler dünyasına ulaşan Batılı Ziya Gökalp, Yeni Türkiye'nin fikir mimarlarından biri olarak saygı ve sevgilerimize lâyık olmakta devam edecektir.

5) Bu şiirler için şu yazımıza Bk. : İŞ, Ziya Gökalp'in Bilinmeyen Dört Şiiri, Sayı 147, 1 Kasım 1953. Ayrıca Diyarbakır'daki basın hayatına ilgi duyanlar şu kitapçıklarımızı görmelidirler : Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar, İstanbul 1954; Türkiye'de Bölge Basını ve Diyarbakır Gazeteciliği, İstanbul 1962.

Yazımızda sözü geçen, Ziya Gökalp'ın yayımlanan ilk yazısının
kılışesi (Londra, İstikbal gazetesi, S. 31, 23 Eylül 1895, s. 2-3).
(British Museum'un müsaadesiyle)

مقدمه	۲	پادشاه معارف دور! مملکت ادوکنجه قالدیریمه جومات یخیمه بجزیمه
بیرمقدمه	عشما خیار نخیمه طوردم یول بوزیم	ایکوره عساکر بک بک غیردوره بولسک . انجه معارفه نایله دانه
دولت	موردعدر نره بوزکونلوروس مملکت	معارفده لوبونیلانده دکریمس جاسورکده نه اولانده هیئت برانری
یا	قاجاریم رشیدیتمونره نهرایو	برباد دکنجیبایتمیکیم طبعده هفت دیریمور . هله اولانده برسه یازیم
عشما	سحناکده روس بزرگاکه اولسک	مقدوس اولیانه کناندریکوره طبعه هفتده نظر اولمرا عساکر بولسک .
قشریک	بیکده حلقه یخیمه بلایانده دهرایم	غزه لرملک حاقی سیدنه بوزیم دکنجیبایتمک عساکر صابیم .
دنا	مخوامکنجه یار تقصیل سحناکده	فقط سوره بجزیرایم کورده تصدیق مویانیم دشما انکارحیرت
واجبه	اولانده رفته اولانده بسمه باشنده کی کوجولک دظننا شایروره جله .
ایکوره	حقیقته اولانده روس اولسک	دیمده تقصیر اولسک کاکسی - انشئنا عصبنا اولمرا باشایور .
سوق	مظنوره اولسک باشنده برصرتسک محموله نایریدر :
ط	حلقه اولانده سحناکده ایسک	مظنوره
اعضا	عشما خیار هایدنیلک انعام اولسک
مقرلا	جزیره ایکنجه دانه مرغان اولمرا
وجها	عشما خیار وطن کیدور عزم نام ایسک
صاعه	شیر نظام ایله جیر انسا اولمرا
ایمیدلا	عشما خیار نورالهی انعام ایسک
عالم اغویور بولسک دیندار اولمرا
ارسی	کتابانه اولسک بوزکونلور انعام ایسک
دولت	قانه اولمرا بوزکونلور اغویور
طبیعه	بوره اولمرا قالدیریمه ایسک
ظهور سبب لکنم نیام ایسک
برسد
عشما
اولانده
دنا
کرمه

EK : 2

Klişede yer alan «Manzume» nin tamamlanmış metni «[] içindekiler asıl metne tarafımızdan eklenmiş, () içindekiler ise F. A. Tansel'in metninden aktarılmıştır».

M A N Z U M E

[1]

*Osmanlılar çabuk yetişin iktiham edin
Buhran içinde validemiz kanlar ağlıyor*

*Osmanlılar vatan gidiyor azm-i tam edin
Şimşir-i zulm ile nice insanlar ağlıyor*

*Osmanlılar bu dahiyeyi iktiham edin
(Din) ağlıyor bu züllete vicdanlar ağlıyor*

*Gıryan olup bu giryelere ihtimam edin
Kan ağlayın bugün ki (müsülmanlar) ağlıyor*

*Yok ağlamakta faide artık (kıyam) edin
(Seyf-i cihada) sine-i zulmü niyam edin*

2

*Osmanlılar niçin çekelim bu sefaleti
Hürriyet olmasın mı bizim de penahımız*

*Hakkın yetişmiyor mu kitab-ı adaleti
Olsun bizim o nur-u Hüda padişahımız*

*Havf-i memat ile çekelim mi bu zilleti
Zinciri — zülfiyarını — görsün nigâhımız*

*Osmanlılar halâs edelim haydi milleti
Elbet bize muavenet eyler İlahımız*

*Zincir-i zulmü kırmak için ihtimam edin
(Ağuş açıp hamiyete karşı kıyam edin)*

3

*Osmanlılar niçin duralım böyle kahr ile
Mevdudur bize bugün namusu milletin*

*Kabil midir taayyüşümüz nûs-i zehr ile
Semnâktir havası bu gamgâh-ı zilletin*

*Binlerce halkı avn-i belâya-yı dehr ile
Mahveylemekte (bâr-i sakîli) sefaletin*

*(Hun-ı) hamiyet olmalı hemcuş nehr ile
Artık yeter vatanda devamı rezâletin*

.....
Halkı ezen mezalime [karşı kıyam] edin